

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 16, Sayı: 2, Sayfa: 63-72, ELAZIĞ –2006

YUNUS EMRE’NİN NUR-I MUHAMMEDÎ ANLATIMININ
TÜRK YARATILIŞ DESTANLARIYLA BENZERLİĞİ

The Resemblance of The Way of Describing The
Glory of Muhammad of Yunus Emre with Turkish Creation Epics

Zülfî GÜLER

Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Elazığ
zguler@firat.edu.tr

ÖZET

Yunus Emre’nin bir manzumesinde, kuş, göl ve su sembolleri kullanılarak Hz. Muhammed’in ve diğer peygamberlerin yaratılışı anlatılmıştır. Kuş, göl ve su motifleri, Türk Yaratılış Destanlarında da vardır. Bu destanlardaki ifade tarzı ve motifler ile, Yunus Emre’nin manzumesi arasında benzerlik görülmektedir. Ancak destanlarda yeryüzünün yaratılışı anlatılırken, Yunus, aynı semboller ve anlatım şekliyle, tasavvufun “Nur-ı Muhammedî” inanişini ifade etmiştir.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, er, destan, Nur-ı Muhammedî, peygamber.

Abstract

The creations of Muhammad and the other Prophets have been told by using bird, lake and water symbols in a poem of Yunus Emre. There are also bird, lake and water motifs in Turkish Creation Epics. It is seen that there is a similarity between Yunus Emre’s poems and the manner of telling and motifs in these epics. Yunus expressed the belief of the Glory of Muhammad (Nur Muhammad) of the Islamic Mysticism, using the same symbols and expressions.

Key Words: Yunus Emre, Man (capable man), Epic, The Glory of Muhammad, Prophet.

KONU

Tasavvuf, İslâmî Türk Edebiyatını ilk şair ve yazarlarından beri etkilemiş; hemen bütün şairlere ilham ve ifade kaynağı olmuş bir düşünce ve inanç sistemidir. Yunus Emre de bu edebiyatın başlangıcı sayılabilecek bir zamanda; 13. asrın ikinci yarısı ile 15. asrın başında yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Onun şiirleri (ilâhîleri), Türk halkı arasında, Allah ve Peygamber sevgisinin, tasavvufî düşüncenin yayılmasında, Mevlid ile beraber, çok etkili olmuştur.

Vahdet-i vücud ve buna bağlı olarak tecelli, yani ilk ruhtan başlayarak ruhların, meleklerin, yerin, göğün, evrenin, tüm varlığın var olma meselesi, tasavvuf inancının temelini teşkil etmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed’in varlığı, Allah katındaki,

peygamberler, insanlar ve melekler arasındaki yeri; evrenin yaratılışındaki rolü ve önemi; kendi cismanî varlığından önceki ve sonraki mahiyeti konuları üzerinde tasavvuf ehli çok düşünmüş ve fikirler üretmişler; şairler de bu fikirleri mazmun ve sembollerle şiirleştirmişlerdir.

Yunus Emre Divanında,* birçok manzumede bir tahkiye üslubu göze çarpar. O, bir manzumesinde de peygamberlerin yaratılışıyla ilgili şöyle bir rivayetten bahsetmektedir: Biz büyüklerimizden işittik ki önce “er” yaratıldı. Padişahın (Allah’ın) birliğini önce bu “er” bildi. Allah kendi kudretinden bu “er”e Tanrılık kıldı. Bu “er”in bir kuş şeklinde ve çok hikmete sahip olduğunu söylerler. O kuş uçarak rahmet gölüne daldı. Gölden çıkıp döndüğünde bir dala kondu; silkindi, etrafa su damlaları saçıldı. O damlaların her birinden seçkin bir ruh yaratıldı (yahut, seçici olan Allah o damlaların her birini bir ruh olarak yarattı); o ruhların her birisi bunda (dünyada) peygamber oldu.

Biz uludan işitdik evvel er yaratıldı
Pâdişâhun birliğin evvel kadîm er bildi

Bunca yıl bunca zamân biz işitdik bî-gümân
Çalap kendü sun’ından ere Tanrılık kıldı

Eydürler bir kuşdı hikmeti öküş idi
İki cihân ‘ârifi ol kuşdan ‘ibret aldı

Ol kuşun her bir yöni yüz bin yigirmi dört bin
Evvel ol kuş uçuban rahmet göline taldı

Çün gölden girü döndi budak üzere kondı
Silkindi her bir yönden bir tamla su döküldi

Ol suyun her birisin bir cân yaratdı güzîn
Ol cânun her birisi bunda peygamber oldu Divan s. 369

Yunus’un anlattığı bu hikâyedeki “Allah’ın ilk önce bir er (kişi) yaratması”, “bu er’in kuş şeklinde olması”, “Tanrılık, yaratıcılık kudretine sahip olması”, “göle dalması ve gölden üzerinde getirdiği suyun damlalarından peygamberlerin ruhlarının yaratılması” motifleri, Türk Yaratılış Destanlarındaki dünyanın yaratılışıyla ilgili motiflere çok benzemektedir. Altay Türklerinin Yaratılış Destanlarından aldığımız metinlerde bu benzerlik apaçık görülmektedir. Destanlarda kuşun suyun dibinden toprak çıkarması ve bu topraktan yerin yaratılmasına karşılık, Yunus’ta kuşun gölden getirdiği sudan damlalar halinde peygamberlerin ruhları yaratılıyor. Her ikisinde de amaç ve sonuç yaratmadır. Destanlarda konu ile ilgili kısımlar şöyledir:

“Yer ve gök yaratılmadan önce her şey sudan ibaretti, yer yoktu, güneş ile ay da henüz yoktular. O zaman, Tanrıların en yükseği, bütün varlıkların başlangıcı, insan oğullarının ata ve anası Tengere Kayra Kan kendisine benzer bir varlık yaratarak ona (kiji) dedi. Kayra Kan ile kişi su üzerinde iki kara kaz gibi sakın sakın uçarak süzülürlerdi. Fakat kişi bu ebedî sükunetten memnun değildi. O, Kayra Kan’dan da fazla yükselmek istiyordu. Bu ölçüsüz hareketinden dolayı o, uçma hassasını kaybetti ve derinliklere, dipsiz suya

yuvarlandı. Boğulacak dereceye gelince, ihtiyaç karşısında Tengere Kayra Kan'ı (merhametli semayı) yardıma çağırıldı. Kayra Kan Kişi'ye derinlikten kalkması için emir verdi, sonra kişinin üzerinde oturarak suya karşı korunabilmesi için Kayra Kan yeri yaratmak istedi, bunun için kişiye, suya dalarak derinliklerden toprak çıkarmasını söyledi ve bu toprağı suyun üzerine serpti" (Sakaoğlu ve Duymaz 2002: 173).

"Evvelce ancak su vardı; yer,gök, ay ve güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile bir "kişi" vardı, bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı. Tanrı hiçbir şey düşünmüyordu. "Kişi" rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırdı ve Tanrı'nın yüzüne su serpti. "Bu kişi" kendisinin Tanrı'dan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi. Su içinde boğulacak oldu:

"Tanrı, bana yardım et" diye bağırmağa başladı. Tanrı:

"Yukarı çık!" dedi. O da sudan çıkıverdi. Tanrı şöyle buyurdu:

"Sağlam bir taş olsun." Suyun dibinden taş çıktı. Tanrı ile "kişi" taşın üzerine oturdular. Tanrı "kişi"ye: "Suya dal, oradan toprak çıkar!" dedi. Kişi suyun dibinden toprak çıkarıp Tanrı'ya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üzerine atarak: "Yer olsun" dedi. Böylece yer yaratılmış oldu (Sakaoğlu ve Duymaz 2002: 168).

Öyle görülüyor ki Yunus ya da etkilendiği ulu, belki mürşidi, İslâmiyetten önceki Türk kültürü dönemine ait olan bu destan motiflerini, tasavvufi düşünce ve söylemlerini ifadede kullanmışlardır.

Yunus, manzumenin ilk beytinde "evvel er yaratıldı" diyor. "Er" kelimesine sözlüklerin ve araştırmacıların verdiği anlamlar şöyledir: Er (I) 1. erkek, kişi, insanoğlu. 2. koca, zevç. 3. asker, nefer. 4. yiğit, mert, bahadır. 5. eren, mürşit, insan-ı kâmil. (Örneklerle Türkçe Sözlük 2002).

Er (I) koca, zevç; erkek, kişi; yiğit, kahraman; Bektaşî şeyhi, mürşit, erenler; sahip. (Yeni Tarama Sözlüğü 1983)

Bu manzumede sözü edilen "er" in bazı özellik ve eylemleri de söyleniyor:

a) "Er" ilk yaratılandır.

Tasavvuf düşüncesinde ilk yaratılan, ilk taayyün eden, varlıkların başlangıç sebebi olan Nur-ı Muhammedî'dir. Buna, filozoflar akl-ı küll; tasavvuf erbabı ise Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-ı Muhammedî, Ruh-ı Muhammedî gibi adlar vermişlerdir.

Yunus Divanında, Hz. Muhammed'in ilk yaratılan olduğunu ifade eden başka manzumeleri ve beyitleri de vardır: Bu beyitte Yunus, "Ben son gelen ilkim" yahut "Ben yaratılıştta nebilerin ilki, peygamber olarak gönderilme yönünden sonuncuyum" (Yıldırım, 2000: 126) diye rivayet edilen hadise telmih ile, Peygamber'in "hem evvel, hem ahir ve en önde gelen" olduğunu ifade etmiştir.

Sûretile çokdur âdem degmesinde yokdur kıdem

Evvel-âhir ol pîş-kadem bir Muhammed serveri var

Divan s. 44

Hız Muhammed'e "dîn metâsı" diyen Yunus, bütün "velî, evliyâ, nebî"nin O'nun nurundan yaratıldığını; Âdem'den beri "velî, evliyâ, nebî"nin O'nun yüzünden dünyaya geldiğini söylemiş; diğer beyitte de "yerin göğün" O'nun için yaratıldığını belirtmiştir.

Togdı ol dîn metâsı andan oldı kamusı
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana Divan s. 29

Âdem atadan berü velî evliyâ Nebî
Hak müşerref eyledi Ahmed'i kamu yüzden Divan s. 246

Yirün göğün safâsı Mustafâ'dur
Kamu 'ahdün vefâsı Mustafâ'dur Divan s.111

"Nur-ı Muhammedî, Muhammed Peygamberin ruhunun alemin yaratılışından önce mevcut bir varlık olduğunu ifade için kullanılan bir ıstılahtır: son peygamberin mukadder cevheri, her şeyden önce ve kesif parlak bir nokta halinde yaratılmış olup, diğer bütün mümtaz ruhlar ondan çıkmıştır." (Massignon, 1964: 162.)

"Allâh'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa Hakikat-ı Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir. Alemin var olma maddesi ve gayesi bu hakikattir" (Demirci,1997: 179). Hz. Muhammed, yaratılışın hem sebebi hem amacıdır. Allah, Habib'inin nurunu kendi nurundan yarattı. Daha sonra da O'nun nurundan bütün varlıkları yarattı. Mutasavvıflar bu düşüncenin mesnedi olarak kutsî hadis ve hadisler de göstermişlerdir.

Hemen bütün na'rlarda, telmih ya da iktibas olarak yer alan, Türkçe anlamı "sen olmasaydın, sen olmasaydın (eğer ey Muhammed) yeri göğü yaratmazdım." olan "levlâke, levlâke lemâ halaktü'l-eflâke" olarak söylenen kutsî hadis şu temel anlamları ifade eder: 1- Felekler yaratılmadan evvel Hz. Muhammed vardı. Yani O, ilk yaratılan varlıktır, nuru her şeyden öncedir. 2- Felekler, Peygamber (a.s.) için yaratılmıştır. 3- Peygamber (a.s.) Allah'a yaratmayı ilham etmiş, yaratma arzusu vermiştir. Allah Hz. Muhammed'e, Habib'ine duyduğu sevgi nedeniyle evreni yaratmıştır.

Resulullah (a.s.) yaratılışın aslı olup kâinat da O'na tabi olarak yaratılmıştır. Bu duruma: "Âdem daha toprak ve su arasında iken (henüz yaratılmamışken), ben nebî idim." Diğer bir rivayette: "Âdem ruhu ile cesedi arasında iken ben nebî idim." şeklinde rivayet edilen hadisler de işaret etmektedir (Yıldırım, 2000: 115).

b) "Er" kuş şeklinde görünmüştür.

Türk kültüründe insanın bedeni kafese, ruhu da kuşa benzetilir. Yunus'un bu manzumesinde de kuş, istiare ile ruh yerine kullanılmıştır. Nitekim ilk yaratılan varlığa Nur-ı Muhammedî yerine Ruh-ı Muhammedî diyenler de vardır. "İbnü'l-Arabî'nin bu konudaki sözleri şu mahiyettedir: Allah'ın ilk yarattığı ruh-ı müdebbirdir, bu da Hz. Muhammed'in ruhudur, sonra öteki ruhlar sadır olmuştur" (Yıldırım, 2000: 115). Yani Peygamber (a.s.) bütün varlıkların hakikati, aslı, esası olarak ilk yaratılan ruhtur.

c) Kuş şeklinde olan “er” rahmet gölüne dalmıştır.

Cenab-ı Hak, kendi nurundan bir nur almış, Hz. Peygamber’in ruhunu yaratmış, yani Nur-ı Muhammedî olarak tecellî etmiştir. O Peygamber’i (a.s.) de “alemlere rahmet olarak” göndermiştir (Enbiya 21/107). Öyleyse rahmet, Allah’ın nuru ve feyzidir; “rahmet gölü” de bu nurun gölüdür diyebiliriz.

d) “Er” rahmet gölünden çıkınca bir dala konmuş, silkinmiş etrafa su damlaları saçmıştır.

Rahmetle su arasında da ilgi vardır. Yağmur ve su rahmettir. Bu inanç Kur’an-ı Kerim’den kaynaklanır. Bir çok ayette, suyun gökten rahmet olarak indirildiği; yağmur ve su ile verimin arttırıldığı, bolluk ve bereket sağlandığı, insanlara ve hayvanlara rızık yaratıldığı; su ile ölü toprağa can verildiği, yeryüzünün ölümünden sonra diriltildiği; yaratılışa ve ölümden sonra yeniden diriltilişe delil olarak anlatılmıştır. ** Birkaç ayette de insanın bir damla sudan yaratıldığı söylenmiştir.***

Nur-ı Muhammedî, peygamberlerin, meleklerin, feleklerin, insanların, hülâsa, bütün maddî ve ruhanî aleme, aynı zamanda dünya ve ahirete ait varlıkların, yaratılmasının sebebi, amacı ve aracıdır. “Bunun için, Resulullah’a (a.s.) -yaratılışın temeli manasına- “Ummî” denilmiştir” (Yıldırım, 2000: 115).

Öyleyse, rahmet kelimesine yaratma, canlandırma, yaşatma, doğurma, çoğaltma anlamları da yüklenebilir. Yağmura rahmet denilmesinin sebebi canlandırmaya, çoğalmaya, doğurmaya ve yeniden yaratmaya araç olmasındandır; ilgili ayetlerde de bu yönüyle ifade edilir.

“Er”in silkinmesiyle saçılan su damlaları, Nur-ı Muhammedî’den saçılan nur damlalarıdır; her damla bir peygamberin ruhunu meydana getirmiştir. Hz. Âdem’den başlayarak bütün peygamberlerin alnında yahut kalbinde taşıdıkları bir nübüvvet nuru olduğu söylenmiştir. Bu nur Hz. Muhammed’e kadar gelmiş ve O’nda karar kılmıştır. Nur-ı Muhammedî ile bu nur da kastedilmiştir. “Hz. Muhammed bütün peygamberlerin yaratılış sebebi olduğu için O’nun nuru Âdem’den itibaren hepsinde vardır. Bütün insanların ve bütün evrenin yaratılış sebebi de O’dur. O’nun nuru her insanda ve her şeyde vardır” (Öztürk, 1988: 45).

Yunus’un bu rivayetine benzer bir hikâyeyi, Ahmet Yıldırım, Aziz Mahmud Hüdayî’nin Hulâsatu’l-ahbâr isimli eserinden naklen anlatmıştır. Ağaç, dal ve su motifleri ile damlalar halinde peygamberlerin ve insanların ruhlarının yaratıldığı düşüncesinin bu hikâyede de bulunması; ayrıca Yunus’un manzumesi hakkında yukarıda söylediklerimize mesnet teşkil etmesi bakımından bu rivayeti de buraya almanın uygun olacağını düşündük.

“Rivayet edilir ki, Allah kendi nurundan bir parça aldı. Daha gökler, yer, arş, kürsi, cennet ve cehennem yaratılmadan 324 bin sene önce o nurdan Muhammed’in (s.a.) ruhunu yarattı. (...) O’nu şefkatle terbiye etti, ikramla yüceltti, risalet vazifesiyle seçkin kıldı. Kendisi O’nu seçti, başına yakîn tacını koydu, hidayet cübbesi giydirdi. O’nu ezelden “sevgili” diye isimlendirdi. (...) Sonra bir ağaç yarattı. Ona “yakîn ağacı” ismini verdi. Ağacın dört dalı vardı. Muhammed’in (s.a.) ruhunu bu ağacın üzerine koydu. Ruh

ağacın üstünde kırk bin sene Allah'ı tespih etti. Sonra bu ruhun karşısında bir ayna yarattı. Muhammed'in (s.a.) ruhu aynaya baktı. Suretini en güzel bir şekilde gördü ve beş defa secde etti. İşte bu secdeler ümmet-i Muhammed'e farz kılınan secdelerin esasını oluşturmaktadır. Sonra Hak nurdan zincirlerle arasında asılı olan nuranî bir kandil yarattı ve Muhammed'in (s.a.) ruhuna, kandil içine yerleşmesini emretti. Ruh Allah'ı en güzel isimleriyle tespih etmeye başladı. Her bir isim için bin yıl tespihte bulundu. Rahman ismine ulaşınca Allah rahmetle O'na baktı. Bunun üzerine ruh-ı Muhammedî Allah'tan haya sebebiyle terledi. Her ter damlasından birinin ruhu yaratıldı. Sonra ruh tespih-i ilahî ile meşguliyete devam etti. Kahhar ismine ulaşınca haşmet-i ilahiyeden dolayı mümin ve kâfirlerin sayılarınca ter döktü. Bu terler onların ruhları oldu. Böylece ruhlar sınıf sınıf meydana geldi. Birinci sınıf peygamberlerin, ikinci sınıf evliyanın, üçüncüsü müminlerin, dördüncüsü kâfirlerin ruhları oldu. Allah'ın istediği kadar ruhlar bu makamda kaldılar. Sonra Hak Taâlâ onları ruhlar aleminden cisimler alemine göndermeye başladı. Her bir ruha hikmeti gereğince bir beden yarattı. Âdem'in cesedini de insanların bedensel gelişme ve üremelerine bir anahtar olarak yarattı. Bunun için Âdem cismanî belirsizlerin başlangıcıdır. Bu sebeple ki Peygamberimiz (s.a.) âlem ağacının tohumudur: arş, kürsi, levh ve kalemden önce gelir. Nitekim Hz Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.” (...)Hz Peygamber (s.a.) kâinatın aslı, özüdür. Allah O'ndan arşı, ferşi ve aralarındaki şeyleri zuhur ettirmiştir. (...) dolayısıyla O peygamberlerin sonuncusu, resullerin hatemi, ilklerin ve sonların efendisi oldu. (Yıldırım, 2000: 117)

Yukarıda aldığımız destanların başlangıç cümleleri ile bu rivayetin başlangıç cümlesindeki benzerliğe dikkat çekmek için yan yana getirmek yararlı olur: Destanlar “Yer ve gök yaratılmadan önce her şey sudan ibaretti, yer yoktu, güneş ile ay da henüz yoktular.” ve “Evvelce ancak su vardı; yer, gök, ay ve güneş yoktu.” Cümleleriyle; Hüdayî'nin hikâyesi ise “Daha gökler, yer, arş, kürsi, cennet ve cehennem yaratılmadan 324 bin sene önce...” cümlesiyle başlamaktadır.

Allah kendi nurundan Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhunu yarattıktan sonra onu olgunlaştırıp mükemmel hale getirmiş ve kendine sevgili edinmiştir. Sonra, mutlak bilgi ya da hakikat ağacı adını verdiği, bir ağaç yaratmış; Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhunu bu ağacın üzerine bir kandil gibi asmıştır. Sonra bu ruhun karşısında bir ayna yaratmış. Hz. Muhammed'in (s.a.) ruhu aynaya bakmış; kendi suretini en güzel bir şekilde görmüş ve beş defa secde etmiştir.

Bu cümledeki “en güzel bir şekilde” ve “secde” sözlerinden anlaşılan şudur: Cenab-ı Hak insanı “ahsen-i takvim” üzere en güzel bir şekilde yaratmıştır (Tin 95/4). Bir hadiste de “Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı” denilmiştir (Alıcı, 2002:12). Allah, Hz. Muhammed'i (s.a.) de kendi nurundan yaratmış; ve bu nura yaratma kabiliyeti vermiştir. O'nu yaratmaya vesile kılmıştır. Yunus'un:

Çalap kendü sun'ından ere Tanrılık kıldı

mısra'ı da bu anlamı ifade eder. Ruh-ı Muhammedî'nin aynada gördüğü suretine karşı secdesi, kendi suretinde Allah'ı gördüğündendir.

Daha sonra Peygamber'in (a.s.) ruhu Allah'ın sevgi, şefkat ve haşmetinden terler dökmüştür. Bu ter damlalarından peygamberlerin ve insanların ruhları meydana gelmiştir. Bütün yaratılmışlarıyla alem bir ağaca, Peygamberimiz de bu ağacın tohumuna benzetilmiştir. Tohum bitkinin hem başlangıcı hem nihayetidir; Hz. Muhammed de yaratılışın evveli, peygamberlerin sonucusudur.

Tohumun bir özelliği de kendisinden yaratılacak olan bitkinin tüm özelliklerini, kabiliyetini toplu halde kendinde bulundurmasıdır. Ruh-ı Muhammedî yada Nur-ı Muhammedî de denilen Hakikat-ı Muhammediyye kendisinden sudur eden bütün ruhları, hakikatleri kendinde toplayan küllî (tümel) ruhtur.

“İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Muhammed, İnsan-ı kâmilidir. Allâh mikrokozmetik bir varlık olarak İnsan-ı kâmilî yaratmıştır; böylece Kendi bilinci kendisine tecelli etmiştir. İnsan-ı kâmil, her şeyin kökenini içeren bir ruhtur; böylece Hz. Muhammed'in yaratılmış ruhu, yaratılmamış İlâhî ruhun bir hali olmaktadır ve o, Allâh'ın yaratılış esnasında kendi bilincine varmasının aracısıdır” (Schimmel 2001:222). Tasavvuf düşüncesinde Peygamberimiz insan-ı kâmilin en üstün örneğidir. İnsan-ı kâmil varlığın bütün hakikatlerini kendinde toplayan kişidir.

Tasavvufun en önemli temel konularından birisi de insan-ı kâmil anlayışıdır. Bu konu Nur-ı Muhammedî düşüncesiyle yakından ilgilidir; hatta İbnü'l-Arabî'nin esaslarını kurduğu bu düşünce sisteminde insan-ı kâmil ile Nur-ı Muhammedî iç içe ve aynı konuyu teşkil eder. Peygamber Efendimiz en üst derecede insan-ı kâmilidir. Çünkü O, ilk tecellî, Zât'ın tecellîsidir. Allah'ın yaratma fiili bu ilk tecelli ile, Nur-ı Muhammedî ile başlamıştır. Bu ilk tecelli mertebesine verilen isimlerden biri de insan-ı kâmilidir. Bütün mahlukat bu mertebeden sonra ve bu nurdan yaratılmıştır. Bu mertebe yani insan-ı kâmil, kendisinden meydana gelen bütün yaratılış mertebelerinin hakikatlerini kapsar; bu sebeple ona âlem-i ekber denilmiştir. Bu manada düşünüldüğünde insan-ı kâmil Hz. Muhammed'dir; bu mertebeye ulaşabilen evliya da Peygamberin halifesidir ve insan-ı kâmilidir. Âdem'den başlayarak bütün peygamberler Hz. Muhammed'in nurunu taşıdıklarından onlar da insan-ı kâmidirler.

SONUÇ

Türk destanlarında dünyanın, yeryüzünün yaratılışına ait inanç öyküleştirilerek anlatılmıştır. Bu öyküde Tanrı ve Tanrı'nın kendine benzer olarak yarattığı ilk kişi, bir de su vardır. Tanrı ve ilk kişi kuş halinde su üzerinde uçarlar. Kişinin bir hareketi Tanrı'ya yeryüzünü yaratma ilhamını verir. Kişi vasıtasıyla su dibinden toprak çıkartılır ve yeryüzü yaratılır.

Yunus Emre'nin manzumesinde de Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin yaratılışı hikâyeleştirilmiştir. Bu öyküde de “Çalap”, ilk yaratılan “er”, ve yine su “rahmet gölü” vardır; “er” kuş şeklindedir. Bunda da ilk yaratılan “er”in bir hareketi, suya dalması, çıktıktan sonra silkinerek etrafa su damlaları saçması sonucunda peygamberler yaratılmıştır.

Yunus'a göre ilk yaratılan "er", Hz. Muhammed'in hakikati, yani aslı, esası, nuru ve ruhudur. Bu ruh, levh ve kalemin, arş, arz ve ikisi arasında bulunanların, cennet ve cehennem, ruhların, peygamberlerin, insanların, meleklerin, cinlerin bütün yaratılmış ve yaratılacak olanların da aslı, esası, nuru ve ruhudur. Bu ilk yaratılan kişi ya da ruh tüm evreni meydana getiren bir çekirdek, bir cevherdir. Tasavvuf inancında buna Hakikat-ı Muhammediyye, Nur-ı Muhammedî ve Ruh-ı Muhammedî derler. Bütün evrenin hakikatini, aslını, esasını kendinde toplaması, bir tümel ruh olması bakımından insan-ı kâmil de denilmiştir. İşte Yunus, asıl anlamı kişi demek olan "er" kelimesini, tasavvuf anlayışındaki bu ruh, Hz. Muhammed'in ruhu anlamında kullanmıştır. Öyküde, "er" in kuş şeklinde düşünülmesi de onun bu ruha sembol olmasındandır. Türk halk inanışında, birçok manzume ve deyişte ruh kuşa benzetilmiştir.

Bu Hakikat-ı Muhammediyye inancı, mutasavvıf olan olmayan hemen bütün şairlerce benimsenmiş, Hz. Peygamber için söylenen manzumelerde işlenmiştir. Zâtî'nin:

Nikâbın açtı tâ ol meh cemâli âfitâbından
Serâser on sekiz bin âlemi pür kıldı tâbından Zâtî-Gazel

beyti, "Hz. Muhammed'in doğumu ile evrenin aydınlandığı" şeklinde düşünülebilirse de, asıl kastedilen, Nur-ı Muhammedî ile on sekiz bin âlemin zuhur bulduğunun ifadesidir.

Yunus'un manzumesinde göl ve su da rahmet, nur ve ruh ile ilgili biçimde sembol olarak kullanılmıştır. Yağmura rahmet denilmesinin sebebi canlandırmaya, çoğalmaya, doğurmaya ve yeniden yaratmaya araç olmasındandır; ilgili ayetlerde de bu yönüyle ifade edilir. Birkaç ayette de insanın bir damla sudan yaratıldığı söylenilir. Rahmet (nur) gölünden çıkan kuş, yani Nur-ı Muhammedî olan er silkinmiş ve etrafa su damlaları, yani nur saçılmıştır. Bu damlaların her biri bir peygamberin ruhu olmuştur.

Yunus, bu hikâyeyi ululardan dinlediğini söylüyor. Demek ki eski bir öykü, eski bir inanış. Kaynağının, İslam'ın Türklere arasında yayılmasından önce doğmuş ve şekillenmiş olan destanlar olduğuna işaret ediyor. İşaretten ziyade, bu öykülerde olaylar, kişiler ve motiflerin aynı olduğu zaten görülüyor. Öyle anlaşılıyor ki Yunus'un dinlediği ulular, mutasavvıf şeyhler, mürşitler tasavvufî düşüncelerini, bir takım felsefi söylemler yerine, Türk destanlarında gördükleri bu olay ve motifleri kullanarak, Türk halkının alışık olduğu anlam ve ifade yollarıyla, öyküleştirip anlatmayı tercih etmişlerdir.

NOTLAR

* Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Yunus Emre Divanı esas alınmıştır.

** Konu ile ilgili ayetler: (Bakara 2/22 ve 164, En'am 6/99, Araf 7/57, İbrahim 14/32, Nahl 16/10-11 ve 65, Kehf 18/45, Taha 20/53, Enbiya 21/30, Hac 22/5 ve 63, Furkan 25/49, Neml 27/60, Ankebut 29/63, Rum 30/24, Lokman 31/10, Secde 32/27, Zümer 39/21, Fussilet 41/39, Zühruf 43/11, Kaf 50/11)

*** Konu ile ilgili ayetler: (Secde 32/8 Mürselat 77/20 Tarik 86/5-8)

KAYNAKÇA

Alıcı, Hüseyin Temel (2002), Hadis Fihristi, Kitab ve Sünneti İhya Yay. Ankara.

Demirci, Mehmet (1997), Hakikat-ı Muhammediyye, İA, c. 15, TDV. Yay. İstanbul.

Eraydın, Selçuk (2001) Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniv. İlah. Fak.Vakfı Yay. İstanbul.

Massignon, Louis (1964), Nur-ı Muhammedî, İA, c. 9, MEB. Yay. İstanbul.

Örneklerle Türkçe Sözlük (2002), MEB. Yay. Ankara.

Öztürk, Yaşar Nuri (1988) Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, İstanbul,

Sakaoğlu, Saim-Duymaz, Ali (2002), İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Ötüken Yay. İstanbul.

Schimmel, Annemarie (2001), İslamın Mistik Boyutları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Tatçı, Mustafa(1990), Yûnus Emre Dîvânı İnceleme, Kültür Bak. Yay. Ankara.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983), Düzenleyen Cem Dilçin, TDK. Yay. Ankara

Yıldırım, Ahmet (2000), Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, TDV Yay. Ankara.

Yunus Emre, (1990) Divan, (Hazırlayan Dr. Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı, Ankara